

Сергій Головащенко

КИЇВСЬКА ТРАДИЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СВЯТОГО ПИСЬМА: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ І НАЦІОНАЛЬНІ АРХЕТИПИ РЕЛІГІЙНО-КУЛЬТУРНОГО САМОУСВІДОМЛЕННЯ

Опубліковано в: Dziedzictwo Świętego Włodzimierza. Zbiór Studiów pod redakcją Tadeusza Stegnera. – Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. Gdańsk, 2016. – S. 75–85

Важливим є відтворення особливостей становлення та еволюції вітчизняної традиції поширення та інтерпретації Біблії як сакрального тексту та літературного феномена, універсально «присутнього» в європейській культурі. У випадку з освоєнням біблійного слова особливо йдеться про такий діалог із «вселенською» традицією, де кожен духовно-інтелектуальний «локус» є повноправним учасником.

Особливості побутування Святого Письма в церковному й культурному житті України домогилянської та ранньомогилянської доби: взаємодія вітчизняного і європейського досвіду. У перекладах на церковнослов'янську мову у давній Україні поширювалися передовсім ті збірки біблійних текстів, які, за церковною традицією, призначалися для використання в православному богослужінні: Службові Євангелія, Апостоли, Псалтирі, Паремії. Деякі книги призначалися також і для приватного настановного читання – т.зв. «чет'ї». Створювалися і «тлумачні» Біблії, де тексти Писання були у вигляді цитат, супроводжуваних слов'янськими перекладами святоотцівських богословських коментарів – Тлумачні Псалтирі та Пророки, Тлумачні або Учительні Євангелія, «Бесіди» та «Гомілії» на окремі біблійні книги. Були популярними та поширювалися коментарі Афанасія Великого, Василя Великого, Йоана Златоуста, Григорія Ниського, Григорія Великого, Кирила Александрійського, Ієроніма Стридонського,

Ісихія Єрусалимського, Іполита Римського, Єфрема Сирина, Феодорита Кирського, Феофілакта Болгарського¹.

Учительні Євангелія, створені у Візантії протягом IX–XII ст., у слов'янському перекладі XIV ст. стимулювали появу подібних збірок і в Україні. У другій половині XVI та у XVII ст. вони стали писемним джерелом масового вжитку, яке формувало релігійні уявлення широких православних верств, відбиваючи прагнення ортодоксії пристосуватися до потреб часу та модернізувати православ'я в умовах боротьби Реформації та Контрреформації².

Особливості застосування Біблії православними визначили те, що до кінця XV ст. Біблія церковнослов'янською мовою існувала лише у фрагментах, у вигляді окремих збірок. Проте створення у 1499 р. т.зв. «Геннадіївського списку» та праця Максима Грека на початку XVI ст. засвідчила активне застосування європейських джерел – як античних, так і тогочасних: Вульгати для Геннадіївської Біблії, однієї з перших у Європі друкованих грецьких Біблій – Альдинської, копіяй кількох стародавніх грецьких біблійних перекладів (ймовірно, Аквілі, Симмаха, Феодотіона). На підставі Геннадіївського списку, перекладів та коментарів Максима Грека склалася традиція, що стала підґрунтям появи вже в Україні славетної Острозької Біблії 1581 р. – повного церковнослов'янського біблійного першодруку, кульмінації просвітницької й видавничої діяльності Івана Федорова та багатонаціонального богословсько-філологічного «Острозького гуртка» під патронатом кн. К. Острозького, членами якого були русини Герасим Смотрицький, Памво Беринда, грецькі книжники Дионісій Палеолог-Раллі, Євстафій Нафанаїл – «мужи у божественном писании искусны, в греческом языке и латиньском, паче же и в руском». Метою

¹ *Алексеев А.А., Лихачева О.П.* Библия // Словарь книжников и книжности Древней Руси. Вып. 1 (XI–первая половина XIV в.) Л.: Наука, 1987 – С.74–77; *Ульяновський В.І.* Історія церкви та релігійної думки в Україні: У 3–х кн. Кн. 2. Середина XV–кінець XVI ст. – К.: Либідь, 1994 – С.14. (далі – *Ульяновський В.І.* Цит. тв...)

² *Дмитриев М.В.* «Евангелие Учительное» как памятник религиозно-философской мысли восточнославянского средневековья // *Отечественная философская мысль XI–XVII вв. и греческая культура.* К., 1991.–С. 230–236; *його ж,* Православие и Реформация. М., 1990 – С. 26–27; *Ульяновський В.І.* Цит.тв... – С. 7–8, 52–53.

видання, як свідчить передмова до нього, була допомога в духовному зростанні читачів та зміцнення православної віри. Тут йдеться про передмову, написану від імені князя К. Острозького; у її складанні, припускають, брав участь І. Федоров. Ще одна передмова, богословського та екзегетичного характеру, була написана членом Острозького гуртка Герасимом Смотрицьким.

В основу Острозької Біблії була покладена одна з копій Геннадіївського списку, привезена на Україну писарем Великого князівства Литовського М. Гарабурдою як дарунок від московського царя Івана Грозного. Надзвичайно важливим є, що цей список вважали саме тим текстом Писання, яке було привезено на Русь «еще за Великого Владимера, крестившаго землю Рускую». Для підготовки тексту були використані також Септуагінта, слов'янські списки, переклади Максима Грека, списки чеських перекладів, старобілоруський переклад Франциска Скорини, а також текст Вульгати, здобуті в Римі, Константинополі, в монастирях Греції, Сербії, Болгарії. Поява Острозької Біблії підняла престиж слов'янської християнської культури та зміцнила ґрунт для біблійної екзегези й богословської праці в православному середовищі³.

Біблії народною мовою: європейський контекст та європейська спадщина. Ще одним важливим і потужним явищем було постійне проникнення до релігійного життя народної мови. Церковнослов'янські богослужбові та біблійні тексти часто переписувалися і редагувалися, зважаючи на місцеві мовні особливості. Це було властиво вже таким

³ *Ісаєвич Я. Д.* Літературна спадщина Івана Федорова. Львів, 1989 – С. 90–103; *Мьльников А.С.* Острожская Библия и некоторые аспекты этнокультурного развития славянских народов в XVI в. // Федоровские чтения. 1981. – М., 1985. – С. 23–24; *Горфункель А.Х.* Историко-культурное значение первопечатных Библий (Острожская Библия в контексте европейской культуры) // Федоровские чтения. 1981. – М., 1985. – С. 66–76; *Ульяновський В.І.* Цит.тв. – С.8, 62–66. *Кралюк П. М., Торконяк Р. (о. Рафаїл), Пасічник І. Д.* Острозька Біблія в контексті української та європейської культур. – Острог: Острозька академія, 2006. – 123 с.; *Кралюк Петро.* Острозька Біблія та філософська й богословська думка в Острозькій академії. // Наукові записки. Серія „Філософія”. – Острог: видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 4. – 2008. – 168 с. – С. 3–13; *Бондар Н. П.* Примірники Острозької Біблії у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського // Український археографічний щорічник. Нова сер. – Вип. 8–9. – К. – Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2004. – С. 139–154. *Бондар Н. П.* Ілюстровані примірники острозької Біблії 1581 р. із зібрання НБУВ як джерело дослідження перших естампних східнослов'янських гравюр // Рукописна і стародрукована книга: Міжнародна наукова конференція, Львів 23–25 квітня 2004. – Львів, 2006 – С. 11–18.

рукописам XII ст., як Галицьке та Добрилове Євангелія. Вживання народної мови в біблійних перекладах, створених в українських землях, тривало й далі (наприклад, Бучацьке Євангеліє XII–XIII ст., Луцьке Євангеліє XIV ст.).

Сильний поштовх до появи у нас перекладів народною мовою дала європейська Реформація з її прагненням зробити Писання зрозумілим кожному. Глибока потреба у таких перекладах виходила з мотивів релігійно-національного самовизначення – саме у загальноєвропейському контексті. Велику популярність в українських та білоруських землях Речі Посполитої у XVI ст. мали переклади «чеських братів» кінця XV – початку XVI ст., польська реформатська Радзивілова (Берестейська) Біблія 1563 р., польські ж переклади антитринітаріїв Симона Будного 1570–72 рр., Мартіна Чеховича 1577 р. З польської, чеської, сербської, латинської перекладалися апокрифи. Набувала поширення місцева практика перекладання цілої Біблії та її окремих книг⁴.

Знаковою тут стала «Біблія Руска» Франциска Скорини (1517–19 рр.), створена церковнослов'янською під сильним впливом народної мови. Вона не випадково зажила слави і в українських землях: відомі копії-«списки», зроблені Василем Жугаєвичем 1568 р., Лукою з Тернополя 1569 р., писарем Димитрієм з Зеньківа, ієреєм Іваном з Маначина 1573–77 рр., переклад місцевою говіркою у Вецинському монастирі в Галичині. «Біблія Руска» сприяла загальноєвропейському синтезу західних та східних напрямів в розвитку вітчизняної духовної культури⁵.

Проникнення народної мови до біблійної книжності особливо відчувалося у XVI–XVII ст. в українських та білоруських землях Речі Посполитої, звідки у ті часи по всьому православному світові поширювалася біблійна та богослужбова література. Найвідомішим і шанованим біблійним

⁴ *Владимиров П. В.* Обзор южнорусских и западнорусских памятников письменности от XI до XVIII ст. // Чтения в Истор. Общ-ве. Нестора летописца. кн. 4. К., 1890. С. 18–39; *Ульяновський В. І.* Цит.тв. С. 52, 55.

⁵ *Владимиров П. В.* Доктор Франциск Скорина, его переводы, печатные издания и язык. СПб., 1888. 351 с.; *Исаевич Я. Д.* Наследие Франциска Скорины на Украине // Белорусский просветитель Франциск Скорина и начало книгопечатания в Белоруссии и Литве. М. : Наука, 1979. С. 170–175. *Ульяновський В.І.* Цит.тв. С. 59–61.

перекладом мовою, близькою до літературної староукраїнської («из языка болгарского на мову рускую»), стало рукописне Пересопницьке Євангеліє (1556–61 pp.), придатне як для використання у храмовій відправі, так і для релігійного навчання: «для читання церквей Божих, а для науки люду християнського». Текст був розбитий і по-православному, на службові «зачала», і за західним зразком, на розділи. Додавалися пояснення слів та виразів, стислі виклади змісту розділів. Це мало допомогти православним у полеміці з католиками та протестантами. Пересопницький переклад вплинув і на інші рукописні видання кінця XVI ст., зокрема на Волинське та Литківське Євангелія. Наприкінці XVII ст. Пересопницьке Євангеліє потрапило до бібліотеки гетьмана І. Мазепи. 1701 р. гетьман подарував книгу Переяславському кафедральному собору. Далі воно протягом тривалого часу зберігалось в Переяславській духовній семінарії та церковних установах Полтави. Нині зберігається у Києві, є національною святинею⁶.

Відомим рукописним біблійним перекладом, на якому відбився вплив народної староукраїнської мови, був також Крехівський Апостол (1560–70 pp.), створений під впливом кальвінізму: основним джерелом перекладу була Радзивіллова Біблія 1563 р.; використовувався, можливо, і грецький новозавітний текст. При написанні пояснень та коментарів також використовувалася європейська спадщина: автор перекладу звертався до польських протестантських видань, до перекладу Скорини, до церковнослов'янських джерел, до богословських праць італійського походження. Вплив народної мови проявився і в перекладах Василя Тяпинського 1570 р. та Валентина Негалевського 1581 р. Тяпинський подав свої переклади Євангелій як «білінгву» – паралельно церковнослов'янською та «простою» мовами. Він, як вважається, користувався перекладом

⁶ *Огієнко І.* Пересопницька Євангелія 1556–1561 pp.– Варшава : Синодальна Друкарня, 1930 . – 23 с.; *Огієнко І.*, проф. Українська Пересопницька Євангелія 1556. – [Тарнів]: Благодійне вид-во “Українська Автокефальна Церква” під ред. проф. Огієнка. – 1921. – № 43. – 35 с.; *Житецкий П. И.* Описание Пересопницкой рукописи 16 ст. – К.: тип. Киев. Ун-та, 1876 г. – 79 с., 4 л.илл.; 2-е изд.: Труды III Археологич. Съезда. К., 1878. Т. 2 – С. 221–230; *Грузинский А.С.* Палеографические и критические заметки о Пересопницкой рукописи // Журн. Мин. Народ. Просв. – 1912. – № 4 – С. 320–335; *Четица И. П.* Уникальный памятник украинского языка – Пересопницкое евангелие // Рукописные фонды ЦНБ им. В.И. Вернадского. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 64–78.

социніанина С. Будного. В. Негалевський перекладав Новий Завіт з польського тексту М. Чеховица під патронатом соцініанської громади у Хорошеві на Волині. Попри це, книга увійшла до української православної культури: нею володіли священники, козаки, вона зберігалася в київському Свято-Михайлівському монастирі⁷.

Духовна та культурна атмосфери, в якій поширювалося Святе Письмо: конфесійний та загальнокультурний контекст. Найвідоміші в історії українського народу біблійні рукописи і друки створювалися в особливій духовній та культурній атмосфері. Саме з кінця XV і особливо спочатку XVI ст. під впливом європейської Реформації відбувся сплеск зацікавленості у читанні Святого Письма, тлумачної та морально-учительної літератури. Серед мирян з'являлося все більш бажаючих мати власну Біблію й інші релігійні книги. Це засвідчувало інтенсивні особисті духовні пошуки, що не обмежувалися рамками храмового богослужіння. Тож у переписуванні, перекладі, виданні біблійних книг віруючі вбачали релігійне служіння, духовний подвиг, рятівну для душі справу, ознаку вшанування Церкви, прагнення до просвіти та духовного зростання співвітчизників, причому персонального: «участником властного виrozumеня слова Божого вчинити». Часто вони засвідчували це у передмовах чи дарчих надписах⁸.

Особливе символічне значення тут мали богослужбові біблійні книги. Функціонуючи в літургійному просторі, вони слугували символами церковної єдності та богослужбової спадкоємності. Дарування цих книг до церкви зіставляється з аналогічною передачею богослужбового начиння (як-то євхаристийна чаша-потир. Така передача, здійснена архієреєм, символізує освячення храму, його включення до священного церковного простору. А пожертви біблійних богослужбових книг, здійснювані мирянами, виявляли загальногромадянську символіку: були знаком покровительства-патронату

⁷ *Левицький О.* Про Василя Тяпинського, що переклав в XVI ст. Євангеліє на просту мову // *Записки Укр. Наук. Тов-ва в Києві.* 1913. Кн. 12. – С. 5–21; *Назаревський А. А.* Язык Евангелия 1581 г. в переводе В. Негалевского // *Университетские известия.* – К., 1911. – № 8. – С. 1–40, № 11. – С. 41–78; № 12. – С. 79–139; *Ульяновський В.І.* Цит. тв. – С. 55–57.

⁸ Цит. за: *Ульяновський В.І.* Цит. тв. – С. 50–51, 53–54, 55–56, 57, 59, 63;

міської громади над громадою-конгрегацією та її церквою як наслідування старовинних братських, козацьких та ктиторських традицій⁹. Це було питомою ознакою саме української церковної традиції.

Духовно-інтелектуальна ситуація. Герменевтичні та дидактичні мотиви староукраїнських книжників домогилянської та ранньомогилянської доби. Українське богослов'я, яке у XV ст. перебувало загалом під впливом східної містичної традиції, з XVI ст. ставало ареною змагання греко-візантійського та римсько-західноєвропейського богословських напрямів і окремих шкіл. Це стало відбитком загальної політичної, етнокультурної та конфесійної ситуації, коли дилема «Схід – Захід» набула чинного вияву.

Активно застосовували біблійні тлумачення у полеміці з католиками та протестантами члени Острозького богословського гуртка – «Академії». Так, Василій Суразький у трактаті «Про єдину істинну православну віру» полеміст заперечував свавільне тлумачення Біблії за допомогою «силогізмів» та «людської філософії», представлене у католицькій раціоналізованій схоластичній теології; для обґрунтування численних богословських тез він рясно цитував Біблію, спираючись саме на святоотцівську традицію її тлумачення¹⁰.

Важливим засобом духовного пізнання й наближення до Бога острозькі вчені вважали уважне читання Біблії. Але не «тілесне», тобто обґрунтування її істин світськими науками та «силогізмами», а духовне сприйняття Святого Письма, де буквально прочитання тексту поєднане зі сповненим вірою щиросердним сприйняттям його вищого, містичного сенсу. Така герменевтична позиція була лейтмотивом передмови до Острозької Біблії, написаної Г. Смотрицьким; вона була підтримана іншим членом Острозького гуртка, Кліриком Острозьким, який, слідом за східними святыми отцями прославляв «жродло» (джерело) писма», «самое сонце тексту», закликаючи

⁹ *Титов Ф.* Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. Отд. III. Т. I–IV. К., 1910–1913. (далі: *Титов Ф.* Акты и документы...) Т. I. № LXIX. – С. 204–205, 209–210; Т. IV. № CXXIX – С. 687.

¹⁰ *Русская историческая библиотека, издаваемая археографической комиссией.* – Т. 7. – С.-Пб. : Тип. А. М. Котомина, 1882. – Ст. 601–938.

стояти «на певном фундаменті, на моцном ґрунті письма святого доводах і свідоцтвах». Ці заклики вінчалися риторичним застосуванням «світлової символіки», що поєднувала неоплатоністські мотиви святоотцівської традиції та відповідні ренесансні та барочні ремінісценції: «Кґды нам светит самое солнце тексту, промени звезд гаснут... Кґды маємо самое жродло писма, о струмене не дбаем»¹¹. Духовні висоти даються людині через Біблію і через самопізнання. Цей шлях до Бога як істини зауважували інші мислителі доби бароко в Україні. Так, біблійними цитатами й тлумаченнями рясніє «Алфавіт духовний» Ісайї Копинського, де славиться «умное деланье», самопізнання, яке веде до єднання людини з Богом і приносить спокій і радість¹².

Сприйняття Святого Письма в термінах вітчизняної православної культури успадковувало містичну традицію східнохристиянського духовного життя і означало найтісніше сполучення читання й тлумачення біблійного тексту з його літургійним освоєнням у богослужінні. Це сполучення часто викликало культурологічне та богословське нерозуміння у раціоналістично й «по-книжному» налаштованих католицьких або протестантських богословів, які закидали православним консерватизм, культурно-інтелектуальну відсталість, ритуалізм, зовнішнє благочестя¹³. Проте вже у православних братських школах кінця XVI ст. спостерігається намагання зародити викладання біблійних знань. Так, у провідній на ті часи Львівській братській школі Святе Письмо вкупі з давніми мовами, богослов'ям та гомілетикою викладали такі відомі діячі, як Лаврентій Зизаній-Тустановський та Кирил Транквіліон-Ставровецький¹⁴. Члени Острозького гуртка, такі, як перекладач текстів для Острозької Біблії та автор передмови до неї Герасим Смотрицький, перекладач «бесід» Йоана Златоуста на послання апостола Павла грек Кипріан, автор віршованого біблійного календаря Андрій Римша,

¹¹ *Русская историческая библиотека*, издаваемая Императорской Археографической комиссией. – Т. 19. – Памятники полемической литературы в западной Руси. Кн. 3. – СПб., 1903. – С. 447.

¹² *Исайя (Копинский)*. Алфавит духовный. – Киев, 1792. [Ел. ресурс. Точка доступу: <http://old.stsl.ru/manuscripts/staropachatnye-knigi/0-4?fnun=17>]

¹³ *Ульяновський В.І.* Цит.тв. – С.6.

¹⁴ *Ульяновський В.І.* Цит.тв. – С.75.

викладали ще в одному відомому навчальному закладі тієї пори – Острозькій школі¹⁵.

Одним з важливих аспектів канонічного витлумачення Біблії було прообразне-«перифігуральне» бачення співвідношення Старого й Нового Завітів – як співвідношення «Закону» й «Благодаті». Давня традиція, вкорінена ще у богослов'я апостола Павла, була актуалізована М. Лютером і склала один з потужних мотивів європейської Реформації. Прообразне тлумачення було міцно вкорінене у вітчизняній традиції – ще серед давньоруських книжників (з огляду на пієтет перед універсалізмом Павлової теології) – починаючи зі «Слова о Законе и Благодати» Іларіона Київського та «Послання пресвітеру Фомі» Климента Смолятича. Староукраїнська книжність домогилянської доби, та згодом і рання києво-могилянська, підтвердила цей мотив у творах Тарасія Земки, Петра Могили, Захарії Копистенського, Йоаникія Галятовського, Йоасафа Кроковського, Стефана Яворського, Дмитра Туптала. Традиція активного застосування гомілетичного та морального витлумачення Біблії у ті часи втілювалася у створенні низки Учительних Євангелій, пов'язаних з іменами знаменитих богословів-книжників, таких, як Кирило Транквіліон-Ставровецький (Учительне Євангеліє 1619 р.) та митрополит Київський святитель Петро (Могила) (Учительне Євангеліє 1637 р.)¹⁶.

Стосовно загальної оцінки творчості Петра Могили зазначимо, що біблійний текст та його святоотцівські коментарі склали найширший богословський та літературний контекст богословсько-катехітичних, літургійних, гомілетичних, моралістичних творів та еклезіологічних настанов святителя. Митрополит активно застосовував типологічне, аналогічне, акомодативне, тропологічне витлумачення Біблії. Так, за системою біблійних аналогій та прообразів архієрейське служіння для Могили було типологічним втіленням служіння апостольського; прообразом його богословських та

¹⁵ Див.: Ульяновський В.І. Цит.тв. – С.82–83.

¹⁶ Див.: Головащенко С.І. Біблієзнавство. Вступний курс... – С. 196.

моралістичних тверджень, проповідей та численних передмов-звернень-посвячень до киево-печерських церковних видань були саме новозавітні апостольські Послання з їхнім христоцентричним, особливо у апостола Павла, пафосом¹⁷.

Багатоконфесійність європейського біблієзнавчого спадку у київському інтелектуальному світі: толерантність та прагматизм. Помітною тенденцією видається ще одна важлива риса традиційної відкритості, київського інтелектуального світу до європейської біблійної науки та богословської культури в цілому. Це – толерантне сприйняття конфесійного розмаїття позицій та підходів західних біблієзнавців. Очевидно, це була реакція загалу вірян на спільність усіх конфесійних герменевтичних стратегій та екзегетичних практик у визнанні святості біблійного тексту як Святого Письма Церкви, у визнанні літургійно-містичного, сотеріологічного та морально-дидактичного значення Біблії.

Поруч на полицях публічних та приватних бібліотек у Києві стояли і видання Біблії, і біблійні коментарі, створені як протестантськими, так і католицькими авторами. Окрім згаданих вище представників різних конфесійних шкіл реформаційної та новочасної біблійної екзегези, можемо відзначити одночасну увагу киян до творів католицьких ієрархів-богословів архієпископа Гнезненського Йоана (Яна) Тарнувського, єпископа Суассонського П'єра Даніеля Гуета (Юе); до лютеранських теологів Мартіна Геера, Йогана Георга Прітса, Вольфганга Франца, Соломона Глассія; до хрещеного єврея Еммануеля Треллія, який, прийнявши християнство, працював у протестантських університетах Кембріджа та Гейдельберга. Припускаємо, що і толерантність, і прагматизм освічених киян тією чи іншою мірою відбивалися у їхніх намаганнях скористатися з надбань тодішньої європейської культури.

¹⁷ Головащенко С. І. Образ Христа в богословсько-катехітичній, літургійній та моралістичній творчості митрополита Київського Петра Могили // Образ Христа в українській культурі. К.: Вид. дім "КМ Академія", 2001 – С. 62–63.

Означені тенденції згодом визначили герменевтичні концепції, екзегетичні стратегії та освітні практики, продемонстровані низкою знакових представників київської «могилянської» богословської та біблієзнавчої культури від порубіжжя XVII–XVIII ст. до початку XIX ст. Серед найвідоміших – вихованці Києво-Могилянської академії святитель Димитрій Ростовський, Теофан Прокопович та Стефан Яворський, котрі своїми неподібними одна до одної позиціями уособили європейську католицько-протестантсько-православну богословську й церковно-політичну контрверзу Нового часу. Серед абсолютно знакових для української ментальної ідентичності – вихованець КМА Григорій Сковорода з його унікальним досвідом «позаакадемічної» біблійної екзегези, ґрунтованої на своєїдному патристично-бароковому богословсько-філософському синтезі, а також з унікальною поетикою словесної творчості, корені якої – теж у поетиці й стилістиці Святого Письма. Серед відомих в дещо вужчих колах істориків та біблієзнавців – це вихованець і викладач КМА Симон Тодорський, котрий започаткував київську академічну школу біблійної гебраїстики та філологічно-літературної критики Біблії, взагалі традицію філологічного освоєння Святого Письма, яка згодом прислужилася і під час виправлення загальноприйнятого церковнослов'янського тексту Біблії, так і під час створення новітніх біблійних перекладів. Нарешті, це відомі майже лише вузьким фахівцям вихованці й викладачі КМА архієп. Феоктист (Мочульський) та єп. Іриней (Фальковський), котрі наприкінці XVIII – на початку XX ст. своїми герменевтично-екзегетичними творами та педагогічно-організаційною працею створювали засади систематичного академічного викладання бібліології в православних духових школах.

Ці персони стали найвидатнішими серед «мужів вихованців» та професорів Київської академії, які зробили помітний внесок до тодішньої

біблійної науки¹⁸. Саме вони поєднали традиції, започатковані ще в києво-могилянську добу, з духовно-академічним біблієзнавством XIX ст.

Dr. Sergij Gołowaszczenko
Akademia Kijowsko-Mohylańska (Kijów, Ukraina)

“TRADYCJA KIJOWSKA BADANIA PISMA ŚWIĘTEGO: KONTEKST EUROPEJSKI I ARCHETYPY NARODOWE TOŻSAMOŚCI RELIGIJNEJ A KULTUROWEJ”

W tym artykule omowiono następujące zagadnienia:

- Znaczenie funkcji odtwarzania powstawania i ewolucji tradycji narodowej rozwoju Biblii jako tekstu świętego i zjawiska literackiego, powszechnie "obecnego" w kulturze europejskiej. W tym przypadku, zwłaszcza mówić o dialogu z tradycją "universalnej", gdzie każda duchowa i intelektualna "lokacja" jest pełnoprawnym członkiem;
- Recenzja istnienia oferuje Pisma Świętego w Kościele i życiu kulturalnym Ukrainy okresy przedmohylański i ranniomohylański. Analiza interakcji doświadczenia krajowego i europejskiego;
- Charakterystyka tradycja przesunięcie Biblii w języku narodowym: europejski kontekst i dziedzictwa europejskiego. Wyszukiwarka Gwiazda tożsamości religijnej i etnicznej;
- Atmosfera religijna i kulturowa, w której trwało rozprzestrzenianie Pisma Świętego w przedmohylańskie i ranomohylańskie dni. Konfesjonalny i ogólny kontekst kulturowy, inteligentne sytuacja, hermeneutyka i dydaktyczne motywy starych ukraińskich uczeni w Piśmie Świętem;
- Różnorodność europejskiego dziedzictwa biblijnego w Kijowskim świecie intelektualnym: tolerancji i pragmatyzmu.

¹⁸ *Михаил (Лузин), ep.* Столетие из истории толкования Библии у нас в России // Годичный акт МДА 1 октября 1877. – М., 1878. – С. 16–17.